

Ook erfden ze van hun ouders al een aanzienlijk vermogen; dat kwam vooral van hun moeders kant: de families Van Limburg en Kloos uit Ameide. Vader Kriellaart kwam uit een nogal arme familie te Gorinchem. Door zuinig te leven en goede zaken te doen hebben de gezusters het vermogen verder uitgebouwd. Naar huidige begrippen waren ze zeker als miljonairs te beschouwen. In hun tijd behoorden ze tot de rijkste en invloedrijkste bewoners van Ameide.

De erfenis van Helena Kriellaart ging in 1924 vooral naar leden van de familie Streefkerk, een aantal (achter-)neven en -nichten en personeelsleden. Daarnaast kregen ook enkele goede doelen een deel van het beschikbare bedrag.

Na 1924 leefden er geen Kriellaarts meer in Ameide

maar helemaal vergeten zijn ze nog niet.

Bronnen

Bevolkingsregister Ameide.

Memories van successierechten kantoor Gorinchem in te zien bij het CBG (Centraal Bureau voor Genealogie) te Den Haag.

Hans van den Heuvel, 'De familie Kloos in: *Het Nieuwsblad HVAT* (2011-1) 10-15.

Carla Jonker, *Macht en armoede aan de rivier. Ameide en Tienhoven 1870-1940.*

R.G. Smith en P. Will, *Eeuw in, eeuw uit; 100 jaar school met de bijbel te Ameide 1890-1990.*

Paul Will, 'De Termeise kermis exit' in: *Het Nieuwsblad HVAT* (2009-4) 7-9.

(Versie 0.3 dd. 04-04-2016)

Extra afbeeldingen via Niek Streefkerk.

N^o _____

ONDERWERP: _____

Ameide, _____ *den* *20 februari* *1918?*

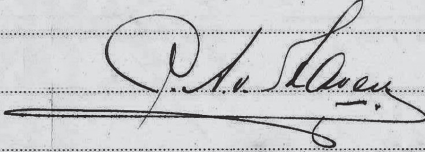
Tienhoven, C.A.

Bericht op schrijven van: _____

Bijl.

De Burgemeester van Ameide verzoekt,
 zulks ingevolge schriftelijke machtiging van het
 Rijksbureau van Manufacturen te Groningen,
 de firma Kriellaart te Ameide voorlopig
 toelating de Ontheffingsbezigden volgen, te versten met
 manufacturen.

De Burgemeester van Ameide
 Namens dezelve
 de Administrateur van het Distributiebedrijf

▲ Voorlopige ventvergunning op 20 februari 1918 afgegeven door de Burgemeester van de Stede Ameide. Ondertekend door ambtenaar C.A. van Staveren (Administrateur van het Distributiebedrijf).

Hoe is de *Peperstraat* in Ameide aan zijn naam gekomen?

Bram Provoost

De Peperstraat in Ameide is een smal straatje aan de teen van de Lekdijk, dat vroeger de verbinding vormde tussen de Voorstraat en de Achterweg, met de Nieuwstraat als enige zijstraat. Door de bouw van een garage¹ aan de kant van de Voorstraat is die verbinding afgesloten en is daar een doodlopend stukje straat ontstaan. Hoe is de Peperstraat aan zijn naam gekomen? Een vraag die betrekkelijk makkelijk te beantwoorden lijkt. Peper was immers in vroeger eeuwen een belangrijk handelsproduct. Ameide had een haven bij de Voorstraat en kon dus betrokken geweest zijn bij de peperhandel. Logisch dat een straat, die evenwijdig aan de rivier de Lek loopt en dicht bij de haven ligt, de naam Peperstraat krijgt. Maar is dat wel zo logisch en eenvoudig?

Wie waren betrokken bij de handel in peper? Dat was de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC). De VOC is in 1602 onder andere ontstaan vanuit de wens van de provincies Holland en Zeeland om zelf peper uit Oost-Indië te gaan halen en verhandelen. Zij kreeg als enige in Nederland het recht om handel te drijven – monopolie – met Azië. In de tijd van de VOC werd het woord peper ook voor specerijen in het algemeen gebruikt en dus niet alleen voor ‘echte’ peper. De prijs van peper is altijd zeer hoog geweest, ook toen peper op meerdere plaatsen verbouwd werd. Hier komt ook het woord *peperduur* vandaan.

¹ Zie artikel "De autobusdiensten van Den Braven en Bouter" elders in dit blad.

▲ Peper groeit als bessen aan de tropische peperplant, *Piper nigrum*.

► Wapen van de VOC.

Zwarte peper is een in de keuken gebruikte specerij met een zeer scherpe smaak.

Naast de bekende peper werd ook Maniquette-peper gebruikt. Deze specerij kwam voor in West-Afrika in een gebied dat vroeger **Peperkust** werd genoemd, de kuststreek van het huidige West-Afrikaanse land Liberia tussen Kaap Mesurado en Kaap Palmas. Ten oosten van de Peperkust lag de Ivoorkust, gevolgd door de Goudkust en de Slavenkust. Ten westen lag de kust van Sierra Leone. Een andere naam die in de 17e eeuw werd gebruikt was **Grijnkust** (*Greynkust*) vanwege de daar veel voorkomende plantensoort *Aframomum melegueta* (maniquette-peper, die ook paradijskorrel, paradijszaad, grein of slavenpeper werd genoemd). Het woord 'grein' betekende aanvankelijk 'korrel', maar werd later specifiek voor de korrels van deze plant gebruikt.

Zijn Ameide of inwoners uit Ameide ooit betrokken geweest bij de handel in grein, greyn of grijn? Dan zou dat niet alleen de naam Peperstraat verklaren, maar ook de familienamen Van der Grein of Van der Grijn.

Wie het weet, mag het zeggen

▲ De ligging van de Grain Coast (Grijnkust of Peperkust) op deze kaart van "Negroland" en Guinea in West-Afrika uit 1736.

▲ Detail van een kaart uit 1716 van G. van Keulen met de Grijnkust aan de kust van Guinea.

De vraag is echter of Ameide destijds iets met de handel in peper van de VOC te maken had. De VOC bestond uit zes compagnieën die gevestigd waren in de steden: Amsterdam, Middelburg, Enkhuizen, Delft, Hoorn en Rotterdam. Zij hadden het monopolie op de specerijhandel en het lijkt daarom onwaarschijnlijk dat er vroeger in Ameide in peper werd gehandeld. Een Peperstraat in de zes VOC-steden lijkt logisch gezien de peperhandel, maar in Ameide is dat twijfelachtig. Inderdaad is er een Peperstraat in Amsterdam, Delft, Enkhuizen en Hoorn, maar er is er geen in Middelburg en Rotterdam. Er is wel iets anders aan de hand. In Nederland en Vlaanderen zijn er meer dan honderd plaatsen met een Peperstraat (zie Kader).

Lijst van plaatsen met een Peperstraat in Nederland en Vlaanderen.

Nederland (65):

Aalten; Alkmaar; Almere (in de specerijwijk!); Alphen (Gld.); Ameide; Amersfoort; Amsterdam; Beverwijk; Bovenkarspel; Breda; Bruchem; Buren; Castricum; Cromvoirt; Delft; Diever; Egmond – binnen; Eindhoven; Elsloo (Fr.); Enkhuizen; Gamareren; Godlinze; Gouda; Grevenbicht; Groningen; Haarlem; Haastrecht; Hedel; Hellevoetsluis; 's-Hertogenbosch; Herwijnen; Hoorn; Huissen; Kaatsheuvel; Katwijk aan Zee; Kloetinge (Zld.); Leeuwarden; Montfoort; Naarden; Oijen; Oirschot; Oisterwijk; Oosterend; Oosterhout; Ophemert; Oss; Oud-Alblas; Oud-Beijerland; Oudeschoot (Fr.); Oudewater; Prinsenbeek; Purmerend; Ravenstein; Sevenum; Simonshaven; Sneek; Uden; Valkenswaard; Venlo; Vlaardingen; Voorhout; Vught; Waardenburg; Wijk bij Duurstede; Zaandam.

Vlaanderen (46):

Aalst; Aarschot; Bachte; Beveren; Brugge; Deinze; Diepenbeek; Eeklo; Geel; Gent; Gullegem; Hamme; Herzele; Heule; Hoogstraten; Kalken; Kampenhout; Knokke; Kortenberg; Kortrijk; Laarne; Langemark-Poelkapelle; Lichtervelde; Lo-Reninge; Merchtem; Mol; Nederokkerzeel; Nederzwalm; Nieuwkerken-Waas; Poperinge; Retie; Riemst; Ronse; Rumst; Scheldewindeke; Schelle; Sint-Niklaas; Snaaskerke; Tielt; Tienen; Vurste; Wetteren; Wevelgem; Wortegem-Petegem; Zelzate.

Hoe kan dat, zoveel Peperstraten? Er zijn ook samenstellingen en veldnamen met daarin peper, zoals Peperind, Pepershaar, Buitenpepers. In Den Bosch bestaat er al in het jaar 1210 buiten de stadsmuren een terrein genaamd 'de Pepers', waar de bouw van de eerst Sint Jan begint. Ook is er in Den Bosch al in 1303 sprake van een 'Peperstrate'. Dus ver voor de handel in peper belangrijk werd. Wat is dan de verklaring? In 1986 doet J.L. de Groot in het kwartaal-

blad² van de Vereniging Oud Hoorn de suggestie dat peper in Peperstraat afgeleid zou kunnen zijn van de volksnaam peper voor de mattenbies. Deze plant³ is van oudsher van grote betekenis geweest als grondstof voor matten, zakken, tassen, manden, enz. Het matten van stoelen moet al vanaf de Middeleeuwen voor bedrijvigheid gezorgd hebben en de mattenbies (alias peper) was de onontbeerlijke grondstof.

In de jaren '90 van de vorige eeuw is dit systematisch onderzocht door J.C.A.M. Bervaes, voorzitter van de Historische Kring Bommelerwaard. Hij ging op zoek naar de verklaring(en) voor de naam Peperstraat. De bevindingen zijn gepubliceerd in het tijdschrift van de Historische Kring Bommelerwaard⁴ met als titel: **PEPERSTRAAT, de verklaring van een veel voorkomende straatnaam in het rivierengebied**⁵.

Hieronder volgt een samenvatting. "In de Bommelerwaard komt in verschillende dorpen een Peperstraat voor. Ook in de West-Betuwe treffen we enkele Peperstraten aan evenals in de Bossche binnenstad. Herhaaldelijk wordt de vraag gesteld wat de naam Peperstraat betekent. De klassieke verklaring van deze vraag is dat peper duur was en dat de naam zou duiden op rijke buurten of straten. Die verklaring is onbevredigend, omdat de Peperstraten in het rivierengebied in werkelijkheid niet die indruk wekken. Reden dus om op onderzoek uit te gaan. Wat is de werkelijke herkomst van de Peperstraten in het rivierengebied? Om het antwoord te vinden was de eerste stap het inventariseren van het voorkomen van Peperstraten in Nederland via het postcodeboek van de PTT. Er konden een aantal groepen worden onderscheiden:

(A) het Brabantse complex langs het dal van de Dommel: Valkenswaard, Aalst (Waalre), Oirschot, Eindhoven, Oisterwijk, Cromvoirt, Vught en Den Bosch;

(B) verder in Brabant: Kaatsheuvel en Prinsenbeek;

(C) dorpen langs de Maas in het noorden van Limburg en in Brabant: Grevenbicht (Born), Venlo, Sevenum, Wellerlooi (L), Ravenstein (Huisseling), Oss, Oijen, Alphen, Hedel (Uden zou hierbij gerekend kunnen worden);

(D) in de Tieler- en Bommelerwaard: Ophemert, Waardenburg, Bruchem, Gameren, Herwijnen; Buren als overgang naar de volgende groep;

(E) in het Zuid-Hollandse en Utrechtse veengebied: Wijk bij Duurstede, Ameide, Haastrecht, Montfoort, Gouda, Oud-Alblas, Delft, Vlaardingen en Oud-Beijerland;

(F) de Noord-Hollandse groep: Alkmaar, Amsterdam, Beverwijk, Egmond-Binnen, Haarlem, Hoorn, Purme-

rend, Bovenkarspel, Enkhuizen, Wormer, Zaandam; Naarden en Amersfoort kunnen ook tot deze groep worden gerekend;

(G) in Friesland, Groningen en Drenthe: Diever, El-sloo, Heerenveen, Groningen, Leeuwarden, Godlinze (Delfzijl);

(H) Kloetinge in Zeeland staat op zichzelf.

Samenvattend valt het volgende op in de ruimtelijke verdeling van Peperstraten:

- De droge zandgebieden van Brabant, Limburg, Gelderland (Veluwe, Achterhoek), Overijssel en Drenthe zijn verstoken van Peperstraten.
- De Peperstraten lijken gekoppeld te zijn aan vochtige gebieden: beekdalen (Noord-Brabant), rivierkleigebieden (Gelderland, Noord-Brabant), veengebieden (Zuid-Holland, Utrecht, Noord-Holland) en gebieden met zeeklei (Groningen, Friesland, Zeeland, Zuid-Holland).
- In Brabant en Gelderland zijn het vooral dorpen waar Peperstraten voorkomen, in Noord-Holland voornamelijk in handelssteden. In Utrecht en Zuid-Holland is dat gemengd.
- Peperstraten zijn over het algemeen kleine straten.

Maar om welke **peper** gaat het eigenlijk? Raadpleging van het Woordenboek der Nederlandsche Volksnamen van Planten uit 1907⁶ gaf het antwoord: **Peper** is de volksnaam voor de **mattenbies**. Waar komt deze plant voor in Nederland? In de tussen 1980 en 1990 uitgegeven Atlas van de Nederlandse Flora zijn kaartjes opgenomen met de verspreiding van alle plantensoorten in Nederland⁷. Het verspreidingspatroon van de mattenbies stemt vrijwel overeen met het verspreiding van de plaatsen met een Peperstraat. De dorpen langs de Dommel, langs de Maas, in het rivierengebied, en het Utrechts en Zuid-Hollandse veengebied. De associatie is duidelijk: Peper is een oude verloren gegane regionale plantennaam geweest voor de mattenbies. Vandaar het grote aantal Peperstraten in deze omgeving. De Peperstraat is een straat waar de peper - de mattenbies - groeide. Dat was op plaatsen waar het landschap moerassig was, zoals in beekdalen en langs rivieroevers. Peperstraten in het rivierengebied hebben niets te maken met de rijkdom van de pepermagazijnen in de Hollandse VOC-steden. Hier gaat het gewoon om een product dat de natuur bood om er nuttige dingen voor het huishouden mee te maken."

Het onderzoek van Jan Bervaes maakt het zeer aannemelijk dat ook in Ameide de naam Peperstraat is afgeleid van de volksnaam **PEPER** voor de plant **MATTENBIES**. Deze plant, die een voorkeur heeft voor ondiep water en waterkanten, kan daar vroeger

2 <http://www.oudhoorn.nl/kwartaalblad/pdf/1986/1986-083-ocr.pdf>

3 Als wetenschappelijke naam worden *Scirpus lacustris* L. en *Schoenoplectus lacustris* gebruikt. *Lacustris* betekent aan of in meren en vijvers groeiend.

4 *Tussen de Voorn en Loevestein* Jrg. 30, no. 87 (dec. 1994) blz 1-5.

5 De tekst van dit artikel is mij welwillend toegestuurd door de heer Martin van 't Root, Secretaris van de Historische Kring Bommelerwaard.

6 Heukels, H., Woordenboek der Nederlandsche Volksnamen van Planten, Nederlandsche Natuurhistorische Vereniging/W. Versluys, 1907.

7 Meijden, R. van der, C.L. Plate en E.J. Weeda, Atlas van de Nederlandse Flora, deel 3, Minder zeldzame en algemene soorten, Leiden, 1989.

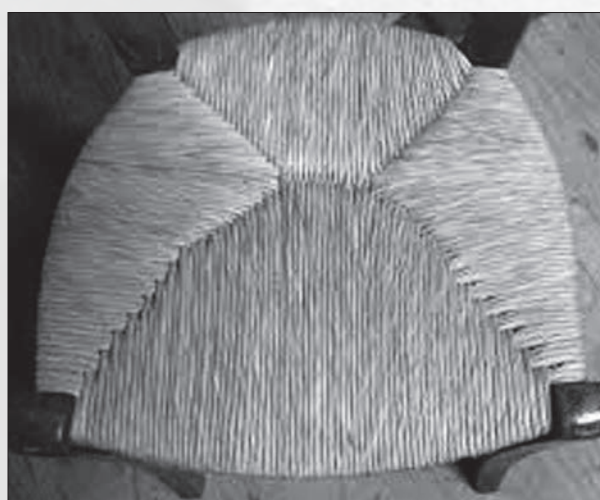
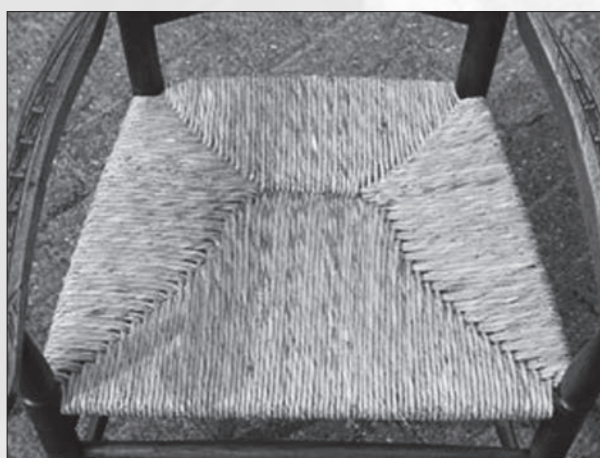
zelfs gegroeid hebben. Voor de aanleg van de ringdijk rond de Alblasserwaard in 1277 lag het gebied, waar nu de Peperstraat is, aan de oever van de Lek. Bij het ontstaan van Ameide zal men al snel de mattenbies voor allerlei nuttige zaken gebruikt hebben. Het matten van stoelen is in Ameide (maar ook in andere regio's met Peperstraten) zelfs een tijd lang een belangrijke bron van inkomsten geweest, net als het vlechten van manden en andere gebruiksvoorwerpen.

◀ *Scirpus Lacustris* L. (ook *Schoenoplectus lacustris*) – de matten-bies, alias peper.

▲ *Stoelenmatter aan het werk.*

▲ *Met biesen gematte stoelenzittingen.*

✂ Het matten van stoelen met behulp van stengels van de mattenbies werd ook eeuwenlang in Ameide gedaan.

Wie woonden er in de Peperstraat te Ameide?

Bram Provoost

In het voorafgaande artikel is beschreven hoe de Peperstraat aan zijn naam is gekomen. In dit artikel wordt uitgezocht wie er in deze straat gewoond hebben. De bebouwing aan de Peperstraat is in de loop der tijd grondig veranderd. Aan de hand van gegevens van de volkstellingen en bevolkingsregisters van Ameide is geprobeerd een beeld te krijgen van de woningen en bewoners van de Peperstraat vanaf 1815. Dat bleek niet eenvoudig te zijn. De volkstelling uit 1815 geeft huisnummers maar geen straatnamen. In 1829 worden alle huishoudens in Ameide vermeld op volgorde van huisnummer met daarbij een straatnaam. De nummering begint met het Stadhuis op Den Dam tot Dam No. 8 en loopt dan met de wijzers van de klok mee via Benedendams, Princegragt, Broeksteeg, Aakster-veld, vervolg Princegragt, Molenstraat, Hooghuis, Hoogenwaard, Achterweg, Peperstraat, Hoogendijk, Brouwerij, Nieuwstraat, Fransestraat, Kerkstraat terug naar Den Dam (No. 84), Voorstraat en weer Brouwerij¹. Daarna volgen de nummers van de Doelakker, Liesveldschesteeg, Sluizendijk, Zouwendijk en Sluizen. De nummering eindigt met No. 130, de Buitenmolen onder Sluizen. In 1839 worden de woningen opnieuw geregistreerd, maar helaas ontbreken de straatnamen. Vanaf 1845 tot 1880 zijn er bevolkingsregisters op volgorde van huisnummers, maar pas in 1850 en later worden straatnamen genoteerd. Een groot probleem is het voortdurende omnummeren van de woningen en overige gebouwen. Van 1880 tot ca. 1920 is het bevolkingsregister op alfabetische volgorde van de naam van de (hoofd) bewoner. Kortom, een hele uitzoekerij om te weten te komen hoe de bewoning van de Peperstraat in de loop der tijd veranderde. Voor de eerste woning is dit gelukkig vrij eenvoudig te achterhalen.

De smederij op de hoek van de Peperstraat

Gedurende meer dan 175 jaar was er op de hoek van de Peperstraat en de Achterweg (nu J.W. van Puttestraat) tegen de Lekdijk een smederij gevestigd. Tussen ca. 1780 en 1968 hebben daar vijf smeden met hun gezinnen en smidsknechten gewoond en gewerkt.

Willem Schreij Sr. en Jr.

Het verhaal begint echter niet in 1780 maar pas in 1813 toen Ameide nog deel uitmaakte van het Franse Keizerrijk onder Napoleon. Op 4 mei 1813 verschijnen Willem Schreij de Jonge en Hermanus van der Kroon op het Stadhuis van Ameide voor Warnardus Verhagen, de Maire (burgemeester) en officier van den Burgelijken Staat der Gemeente Ameide, Canton Gorinchem, Departement der Monden aan de Maas. Willem is ijzersmedersknecht, oud 27 jaren, en Hermanus is Meester Schoenmaker, oud 50 jaren. Zij komen verklaren dat *“gister avond ten Tien Uuren ten zijnen Woonhuize No. 56 alhier in de Peperstraat is overleden des eersten Declarants vader: Willem Schreij den oude. Mr. Ijzersmeder, in den ouderdom van 56 Jaren”*. Willem Schreij de oude was op 6 maart 1785 te Oud-Alblas getrouwd met de aldaar geboren Aaltje van Muijen. Het trouwregister vermeldt dat Willem is geboren in Wevelinghoven² in Duitsland en woonachtig is in Ameide. Gezien de leeftijd bij zijn overlijden moet Willem de oude in 1756 of 1757 geboren zijn. Op 12 maart 1786 wordt te Ameide hun eerste kind geboren, Willem de Jonge. Na Willem worden er tot 1807 in Ameide nog een tiental andere kinderen geboren. In totaal dus elf kinderen, vijf jongens en zes meisjes. Willem Schreij zal waarschijnlijk al voor 1785 in Ameide smid geweest zijn. Het is mij niet bekend of er voor die tijd al een smederij aan de Peperstraat stond. Een kaart uit 1763 geeft wel een suggestie. Op die plaats stond al een

¹ Uit de opsomming van op elkaar volgende straatnamen blijkt dat het stukje straat tussen Nieuwstraat en Voorstraat (nu Peperstraat) in 1829 Brouwerij werd genoemd. Als er in 1850 weer straatnamen worden genoteerd komt de naam Brouwerij niet meer voor.

² Wevelinghoven is nu een deel van de stad Grevenbroich en ligt in de Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen tussen Düsseldorf, Keulen en Mönchengladbach.

bebouwing met een behoorlijke oppervlakte. Willem Schreij de jonge komt bij zijn vader in de leer als ijzersmedersknecht en zal hem in 1813 ook opvolgen als smid. Hij trouwt in 1809 te Bleskensgraaf met de aldaar geboren Maaijke Wor (ook wel War of Waard genoemd). Maaijke is de op 24 april 1785 gedoopte dochter van Pieter Wor en Neeltje Wapperom. Het echtpaar Schreij-Wor krijgt tussen 1810 en 1819 acht kinderen waarvan er slechts één de volwassen leeftijd bereikt. Dit is de op 18 december 1817 geboren Aaltje Schreij. Zij trouwt in 1840 met Hendrik Woudenberg. Na diens overlijden in 1842 trouwt zij in 1842 met de schipper Jan Vuurens Ariezn. Aaltje Schreij is overlijden te Ameide op 17 maart 1869. In 1815 wonen op No. 56 zes personen: Willem Schreij, 28 j. en Maaike Waard, 30 j. gehuwd; Willem, 2 j. kind; Neeltje Wapperom, wed. Pieter Waard, 80 j. weduwe (de schoonmoeder van Willem Schreij); Flora Schreij, 8 j. (de jongste zus van Willem) en Hendrik Edeling, 18 j. (waarschijnlijk de knecht van dat moment). Op 4 augustus 1825 is Maaike Wor overleden, 40 jaar oud. Willem blijft niet lang weduwnaar, want 7 juni 1826 trouwt hij, 40 jaar oud, met de 43-jarige Elisabeth Kloos, weduwe van Ferdinand Fontane (zie kader). In 1829 is de samenstelling van het huishouden van Willem Schreij dan ook volledig veranderd is. Op No. 56 in de Peperstraat wonen acht personen: Willem Schreij, 43 j. IJzersmit; Elisabeth Kloos, 46 j.; Pieter en Aaltje Schreij, 15 en 11 j.; Willem Karel Fontane, 26 j. Arbeider; Helena Fontane, 17 j. Naai-ster; Arie Nouten Schreij³, geb. te Hendrik Ido Ambacht, 16 j. smitsknecht; Joseph van der Velde, geb. Vianen, 23 j. smitsknecht. Willem Schreij had toen dus twee knechten in dienst, een teken dat het ken-

nelijk goed ging met zijn smederij. In 1839 wonen in No. 56 zes personen: Willem Schreij, IJzersmit; Elisabeth Kloos, Aaltje Schreij, Willem Karel Fontane, Helena Fontane, en een 28 jarige in Schoonhoven geboren IJzersmid, Abraham ??? In 1846 zijn er nog vier bewoners: Willem Schreij, Elisabeth Kloos, Willem Karel Fontane (abusievelijk Willem Ferdinand genoemd) en Gradus Johannes Vermeulen. Deze laatste is smidsknecht en op 19 oktober 1822 te Nieuwpoort geboren. Helena Fontane is in 1845 overleden, 33 jaar oud, ongehuwd en naaister van beroep. Willem Schreij is in 1857 overleden waardoor Elisabeth Kloos voor de tweede keer weduwe wordt. Dit betekent niet onmiddellijk het einde van de smederij. Elisabeth Kloos blijft met haar zoon Willem Karel Fontane bij de smederij wonen, terwijl haar dochter Elizabeth Fontane terugkeert naar de Peperstraat. In 1861 wordt vermeld dat de inmiddels 79-jarige Elisabeth Kloos 'Smidse' van beroep is. Ook het huisnummer is veranderd. Het is niet langer Peperstraat No 56, maar Peperstraat 101 geworden. Zij zal het smidswerk niet zelf gedaan hebben, maar aan de smidsknechten hebben overgelaten. In 1863 komt H.A. Montijn als smidsknecht in de Peperstraat wonen en werken. Hij zal in 1864 de smederij overnemen. Elisabeth Kloos en haar kinderen Willem Karel en Elizabeth Fontane verhuizen naar een woning in de Nieuwstraat, niet ver van de hoek met de Peperstraat.

De Peperstraat te Ameide in 1763. Stond er toen al een smederij op de hoek met de Achterweg?

3 Arie Nouten Schreij zal zich rond 1830 vestigen als ijzersmid in Heijkoop.

De levensloop van Elisabeth Kloos⁴, weduwe Fontane en de tweede echtgenote van Willem Schreij is zeer bijzonder geweest. Elisabeth is op 3 december 1782 geboren als dochter van Tieleman Kloos en Lijsje Vink. Zij was het vijfde van de zeven kinderen uit dit huwelijk.

In de zomer van het jaar 1800 wordt zij verliefd op of verleid door de 30 jaar oudere oud-militair Ferdinand Fontane. Deze is in 1752 geboren te Kopenhagen (Denemarken) en gaat in de Franse tijd⁵ door het leven als gepensioneerd '(sous)-Lieutenant van de Oude Hollandsche Armee'. Elisabeth en Ferdinand trouwen op 6 oktober 1800 en vier maanden later, op 4 april 1801, wordt hun zoon Tieleman Pieter Fontane geboren. Het gezin Fontane-Kloos gaat wonen in de Nieuwstraat en daar volgen nog drie kinderen Fontane: Willem Carel, geboren op 18 febr. 1803; Elizabeth, geboren op 7 juli 1805 en Helena, geboren op 4 mei 1812.

Binnen een jaar na de geboorte van Helena komt Ferdinand Fontane te overlijden op 25 april 1813 in zijn woning Nieuwstraat No. 70. De volgende dag wordt aangifte gedaan door Gerrit van Limburgh, winkelier, 39 jaar oud en Johannes Mesker, kleermaker, 48 jaar. Gerrit van Limburgh, getrouwd met Helena Kloos⁶, is de zwager van Ferdinand Fontane. Johannes Mesker woonde op No. 72 in de Nieuwstraat en was dus buurman van Ferdinand. In 1815 woont de 32-jarige weduwe Fontane-Kloos met haar vier kinderen, van 14, 11, 9 en 2 jaar, in woning No. 9 (hoek Benedendams en Oudendijk).

Na 13 jaar weduwe te zijn geweest trouwt Elisabeth met de smid en weduwnaar Willem Schreij. Het huwelijk vindt plaats op 7 juni 1826. Zij gaat met twee ongehuwde kinderen, Willem Karel en Helena, bij de smederij Peperstraat No. 56 wonen. In 1839 woont Elisabeth Fontane in bij haar oom Pieter Kloos op de Dam No. 84 (Huis van Kloos, de latere slagerij Muilwijk). In 1845 staat zij aldaar ingeschreven als Lijsje Fontane, dienstmeid. Helena Fontane is op 1 december 1845 overleden, 33 jaar oud, ongehuwd, naaister als beroep. Tieleman Pieter Fontane is vertrokken uit Ameide en op 5 januari 1842 te Rotterdam getrouwd met Helena Backers (ca. 1815-1887). Het echtpaar krijgt vier kinderen. Tieleman Pieter is op 16 september 1880 te Vught overleden.

In 1857 wordt Elisabeth Kloos door het overlijden van Willem Schreij voor de tweede keer weduwe. Zij blijft met haar zoon Willem Karel bij de smederij wonen. Ook haar dochter Elisabeth verhuist van de Dam terug naar de Peperstraat. In 1861 wordt zij vermeld als Smidse van beroep al zal het smidswerk door de smidsknechten gedaan zijn. Als in 1863 de grofsmid H.A. Montijn in de Peperstraat No 101 gaat wonen verhuizen Elisabeth

Kloos en haar kinderen Willem Karel en Elisabeth Fontane naar de Nieuwstraat No. 117. Aldaar overlijden in 1873 binnen twee maanden van elkaar dochter Elizabeth Fontane op 15 oktober, 68 jaar oud en moeder Elisabeth Kloos op 26 november, bijna 91 jaar oud. Willem Karel verhuist nog naar de Achterweg waar hij overlijdt op 15 augustus 1876, 73 jaar oud.

Hendrik Antonie Montijn

Hij is op 27 augustus 1835 te Nieuwpoort geboren als oudste zoon van Klaas Montijn en Johanna van der Horst. Hendrik Montijn is ongehuwd en heeft een huishoudster in dienst voor het huishoudelijk werk. Bij het werk in de smederij wordt hij in de loop der jaren gesteund door verschillende smidsknechten. Deze woonden in bij de smederij en bleven meestal maar enkele maanden tot een jaar in dienst. Wel kwamen sommigen enkele malen terug. Een van hen, Everardus Bastiaan van Krimpen zal later nog een eigen smederij beginnen in de Nieuwstraat (zie kader). Hij en Antoon Uittenbogaard zijn twee van de weinige in Ameide geboren smidsknechten. Anderen zijn geboren in o.a. Schoonhoven, Meerkerk, Hardinxveld, Zwammerdam, Ophemert, Utrecht, Apeldoorn en Berkenwoude. Deze smidsknechten gingen van de ene smederij naar de andere, vaak in de buurt van Ameide, zoals Groot-Ammers, Streefkerk, Hoornaar, Hardinxveld, Schoonhoven, Giessendam, Gorinchem, Meerkerk, Nieuwpoort, Brandwijk, Vianen. Het is niet vreemd dat de smidsknechten inwoonden bij de smederij. Uit een advertentie (zie onderstaande afbeelding) in oktober 1871 blijkt, dat kost en inwoning onderdeel waren van de arbeidsvoorwaarden. In de jaren 1870 verandert de nummering van de huizen in Ameide opnieuw. De smederij aan de Peperstraat wordt dan van No. 101 veranderd in No. 156. Ook is er in 1869 sprake van een Schuur van Montijn in de Peperstraat, eerst 101A genummerd, later 157. Waarschijnlijk is dit de schuur die nu als Peperstraat 1 genummerd is.

Hendrik Montijn blijft ruim 15 jaar als smid actief in Ameide. Daarnaast is hij ook betrokken bij het kerkelijk leven in Ameide. In november 1871 is Montijn *“gekozen tot notabele der (kerkelijke) gemeente Ameide, in de plaats van den heer W. van Wijk, die bedankt had. Verder zijn gekozen de heeren A.O. van Lomwel, A. van der Linden, B. van Mourik en Cors de Jongh PCz.”*

SMIDSKNECHT

Wordt verlangd een Smidsknecht, die eenigen tijd bij het vak geweest is, tegen kost en inwoning en loon naar bekwaamheid. Adres: H. A. MONTIJN, Mr. Smid te Ameide. (9193)

4 Over het geslacht Kloos is uitgebreid geschreven in het Nieuwsblad HVAT. Jrg. 23, nr. 1, maart 2012.

5 In 1800 leven we hier in de Bataafse Republiek.

6 Merrigje van Limburg, dochter van Gerrit en Helena, zal later trouwen met Jacobus Kriellaart. Hun dochters Susanna en Helena Kriellaart zijn bekend geworden als de 'dames Kriellaart' (zie artikel elders in dit Nieuwsblad).

▲ Advertentie Sch. Courant 1 oktober 1871.

Ten gevolge van ziekte

zal door den Notaris DE KLEIJN te Gorinchem, bij inzet op Dingsdag 30 December 1879 en bij afslag op Dingsdag 6 Januarij 1880, telkens 's morgens 11 ure, ten herberge van L. H. DIEPENHORST FAzn. te

AMEIDE,

in het openbaar worden verkocht: eene gedurende ruim 50 jaren welbeklante

Grof- en Hoefsmederij,

welke wordt uitgeoefend in een aldaar aan den Hoogendijk staand HUIS, benevens SCHUUR; met het daarbij gelegen TUINTJE. Kadastraal bekend in Sectie B, onder de nummers 4 en 44, ter grootte van 5 roeden, 95 ellen.

Nadere inligtingen worden ook gegeven door den Heer K. MONTIJN te Nieuwpoort.

▲ Advertentie Sch. Crt. 21 december 1879.

In 1879 stopt hij wegens ziekte met het smidswerk in Ameide. Hij vertrekt naar Nieuwpoort op 24 december 1879, waar hij op 17 februari 1914 is overleden. De smederij wordt verkocht, zoals blijkt uit een advertentie in de Schoonhovensche Courant.

Teunis van Roon

Koper en opvolger wordt de 22-jarige smid Teunis van Roon. Hij komt op 23 januari 1880 uit Hillegersberg naar Ameide. Teunis keert daarmee terug naar zijn geboortestreek. Hij is op 19 maart 1857 te Groot-Ammers geboren als zoon van Pieter van Roon en Cornelia van Oosten. Teunis was op 9 mei 1879 te Meerkerk getrouwd met de aldaar geboren 25-jarige Jannigje Eikelenstam. Op 5 september 1879 was te Meerkerk hun dochter Cornelia geboren. De eerste weken in de Peperstraat verlopen dramatisch. Op 7 februari 1880 overlijdt dochter Cornelia te Meerkerk, vijf maanden oud. Cornelia was weliswaar ingeschreven in het bevolkingsregister van Ameide, maar heeft er waarschijnlijk nooit gewoond. Zeven maanden later, op 9 oktober 1880, wordt in de Peperstraat een dochter geboren, die opnieuw Cornelia wordt genoemd. In de volgende jaren worden nog zes kinderen geboren. Aartje op 19 november 1881, overleden op 6 juli 1882, ruim 7 maanden oud. Een tweede Aartje wordt geboren op 12 januari 1883, een dochter Pietertje, geboren op 21 januari 1884 en een zoon Pieter geboren op 4 januari 1887. Hij is in 1901 vertrokken naar Nijmegen. In 1905 keert hij als onderwijzer terug naar de Peperstraat in Ameide om in januari 1906 naar Benshop te vertrekken. Een dochter Wilhelmina Johanna geboren op 6 maart 1883. Zij trouwt op 23 april 1909 met de uit Nieuw-Lekkerland afkomstige 'vleeschhouwer' Klaas Deelen. Als laatste kind wordt zoon Aart op 15 september 1890 geboren.

Van de 8 kinderen van Teunis en Jannigje zullen er maar vier de volwassen leeftijd bereiken.

In het jaar 1893 slaat het noodlot opnieuw toe in het gezin van Roon. In die tijd heerste er in Europa een epidemie van Aziatische cholera (zie kader). Deze besmettelijke ziekte eiste ook in Ameide een aantal slachtoffers. Op 27 augustus 1893 overlijdt de echtgenote van Teunis, 39 jaar oud. De Sch. Courant meldt: "Gisteren overleed mijne innig geliefde Echtgenote JANNIGJE EIKELINSTAM, in den ouderdom van 39 jaren, mij nalatende 6 Kinderen, allen nog te jong om dit zwaar verlies te beseffen. T.VAN ROON. Ameide, 28 Aug. 1893."

Het is niet duidelijk of Jannigje is overleden ten gevolge van cholera. Dit was wel het geval met dochter Aartje enkele weken later. Haar ziekte en overlijden haalde zelfs de Sch. Courant. Deze meldt op 13 september 1893: "AMEIDE, 11 Sept. 1893, A. d. K. (Arie de Keijser) alhier, die in den nacht van ll. Donderdag op Vrijdag door Aziatische cholera werd aangetast, overleed reeds Vrijdag-namiddag." Een tweede bericht luidt: "ll. Zaterdag-voormiddag is een der leerlingen op de openbare school alhier onpasselijk geworden en huiswaarts gegaan. Nadat geneeskundige hulp was ingeroepen, bleek dat het kind lijdende was aan Aziatische cholera. Voorzichtigheidshalve wordt op de openbare school de eerste dagen geen onderwijs gegeven." Deze leerlinge was Aartje van Roon, dochter van de smid Teunis van Roon. Zij is overleden op 12 september 1893, 10 jaar oud, zoals blijkt uit het bericht in de Sch. Courant: "AMEIDE, 12 Sept. 1893, Het 10-jarig dochtertje van T.v.R. alhier, dat ll. Zaterdag door Aziatische cholera werd aangetast, is heden nacht overleden. Heden kwam een nieuw geval voor." En "AMEIDE, 14 Sept. Gister is hier weder een persoon⁷ aan de Aziatische cholera overleden. Op 't oogenblik zijn in deze gemeente geen lijdens aan deze ziekte in behandeling."

7 Het slachtoffer was de op 13 september 1893 overleden Teunis Verhoef, 47 jaar oud.

Aziatische cholera in Ameide in 1893

In 1892 was in verschillende Europese landen een epidemie (pandemie) van Aziatische cholera uitgebroken. **Cholera** is een infectieziekte veroorzaakt door de bacterie *Vibrio cholerae*. Het belangrijkste kenmerk van de ziekte is ernstige diarree en uitdroging. De incubatietijd van de bacterie kan variëren van zes uur tot twee dagen en kan in korte tijd een dodelijk verloop hebben. De ziekte wordt overgebracht via besmet water, dat kan door het drinken van besmet water maar ook door het eten van rauwe vis die in vervuild water heeft gezwommen of door het eten van groente die in besmet water is gewassen. Ook door contact met ontlasting of braaksel van een patiënt kan men besmet worden. Hygiëne is van groot belang om besmetting te voorkomen. De hygiënische situatie was aan het eind van de 19de rondt slecht. Dat zal zeker in de Peperstraat het geval geweest zijn, hoewel daar nog een maatregel getroffen was. In

1887 was er een “publieke aanbesteding van twee privaten, te bouwen in de Peperstraat alhier”. Er waren 4 inschrijvingsbiljetten ingekomen en de laagste inschrijver, H. Streefkerk mocht voor f. 129 dit werk uitvoeren.

De uitbraak in 1892 was in Hamburg begonnen, maar bereikte ook Nederland. Vanaf augustus 1892 verschenen er krantenberichten met meldingen van sterfgevallen ten gevolge van Aziatische cholera. Overal werden hygiënische maatregelen getroffen, ook hier: De Sch. Courant bericht: “AMEIDE a/d LEK, 9 Sept. 1892. In verband met het dreigen der cholera zijn in deze gemeente ook alle mogelijke de reinheid bevorderende voorzorgen genomen. Met loffelijken ijver is door de ingezetenen gevolg gegeven aan het verzoek van het Gemeentebestuur tot opruiming van alle mestverzamelingen in de kom der gemeente, het schoonmaken van modderslooten en het reinhouden van riolen, privaten en varkenshokken. Het ververschen der grachten door stroomend rivierwater wordt, zoo dikwijls de stand der Lek het toelaat, toegepast; ook zijn de ingezetenen uitgenoodigd uitsluitend kleeren enz. te doen spoelen beneden de stoep voor het dorp, waar tal van ingezetenen hun drinkwater scheppen, tevens om dat water niet anders dan goed gekookt te bezigen.

De gezondheidstoestand is hier uitstekend; sedert medio Juli kwam geen enkel sterfgeval voor.” Er is dus nog niets aan de hand, althans voorlopig. Ook wordt besloten om de kermis in oktober niet door te laten gaan “met ’t oog op hier en daar voorkomende gevallen van cholera”. De paarden- en naajaarsbeestenmarkten op 13 en 18 oktober gaan wel door, maar “geene Venters, Marskramers, Kermisreizigers, Muzikanten, Orgeldraaiers, Liedszangers en dergelijken zullen worden toegelaten.”

Uiteindelijk gaat het in 1893 toch mis in Ameide. Op 6 september meldt de Sch. Courant: “AMEIDE, 4 Sept. 1893, L.l. Vrijdag-voormiddag werd de huisvrouw van B.S. (Maria Schotman, echtgenote van Bart Streefkerk) alhier door Aziatische cholera aangetast en bezweek nog denzelfden dag. Sedert zijn nog wel enkele gevallen van hardnekkige diarrhee doch gelukkig niet meer van cholera voorgekomen. Vooral nu de gevreesde ziekte in ons midden zich heeft voorgedaan, passe ieder de middelen getrouwd toe, die als heilzaam bekend staan en roepe, wanneer men zich onwel gevoelt, onmiddellijk geneeskundige hulp in.”

Zoals hiervoor beschreven volgen er tot 13 september nog een aantal sterfgevallen ten gevolge van cholera, maar de berichten worden snel gunstiger. “AMEIDE, 18 Sept., Sedert den 12. dezer zijn in deze gemeente geen nieuwe gevallen van cholera voorgekomen; 5 personen zijn hier aan die ziekte overleden.” en “AMEIDE, 19 Sept. De gezondheidstoestand in deze gemeente is zeer gunstig; choleragevallen komen niet meer voor. De openbare school wordt morgen weder geopend; de vacantie voor de Rijksnormalessen is evenwel nog weder verlengd tot 27 September e.k.” Wel wordt de kermis in oktober 1893 als voorzorg opnieuw afgelast.

De cholera-epidemie lijkt in september 1893 te zijn gestopt en er blijken vijf personen aan de

ziekte te zijn overleden. Mijn eigen (B.Pr.) inschatting is dat het er meer zijn geweest. In 1893 zijn in Ameide niet minder dan 50 personen overleden, terwijl er in de 5 jaren ervoor en erna gemiddeld rond 35 sterfgevallen waren. Dat zou betekenen dat er mogelijk 15 cholera-slachtoffers in Ameide geweest kunnen zijn. Opvallend is dat er twee pieken zijn. Terwijl er in de meeste maanden 0 tot 4 mensen overlijden, zijn dat er tussen 11 maart en 21 april 15 personen in 6 weken en tussen 8 augustus en 13 september overlijden er 12 personen in 5 weken. In deze laatste piek zitten in ieder geval de 5 cholera-slachtoffers.

In 1893 is Teunis van Roon weduwnaar met 5 kinderen. Op 31 januari 1894 overlijdt ook zoon Aart, ruim 3 jaar oud. Teunis trouwt voor de tweede maal op 29 december 1896 met de 41-jarige Petronella Pellikaan. Zij is een dochter van broodbakker Cornelis Pellikaan en Quirina Jacoba van Trigt. Het huwelijk tussen Teunis en Petronella duurt nog geen vijf jaar. Petronella is op 20 april 1901 overleden, 46 jaar oud. Smid Teunis van Roon was ook maatschappelijke betrokken in Ameide. Zo werd hij in 1890 lid en tevens voorzitter van het armbestuur. De Sch. Courant van 2 augustus 1890 bericht: “AMEIDE, 30 Juli 1890. Tot lid van het algemeen armbestuur dezer gemeente, tevens voorzitter, in de plaats van wijlen den heer A. Van der Linden, is benoemd de heer T. Van Roon alhier.”

In de smederij is het ook een komen en gaan van smidsknechten. Net als bij zijn voorganger Montijn zijn zij bijna allemaal afkomstig van buiten Ameide. Zo is ook de loodgieter Gerrit Bouter⁸ in 1887/88 enige tijd inwonend geweest. De laatste smidsknecht van Teunis van Roon is Hermanus Franciscus Buizert die van mei 1918 tot mei 1920 twee jaar inwonend is. In 1920 neemt Johannes van Merkerk de smederij over van Teunis van Roon. Teunis en zijn ongehuwde dochters gaan naar een woning op de Lekdijk achter de smederij. Teunis van Roon is op 6 februari 1933 overleden, 75 jaar oud. Na zijn overlijden blijven dochters Cornelia en Pietertje achter. Zij zullen als de gezusters van Roon (lokaal ook wel ‘de zusters Froon’ genoemd – Kneel en Pietje) door het leven gaan in hun huisje op de Lekdijk. Zij werkten als naaister en menig inwoner van Ameide en Tienhoven heeft een schort, jurk of broek van de zusters gedragen. Cornelia en Pietertje zijn in respectievelijk 1958 en 1961 overleden, 69 en 76 jaar oud.

► Grafsteen van Cornelia en Pietertje van Roon op de Oude Begraafplaats te Ameide.

⁸ Gerrit Bouter zal zich later als loodgieter vestigen in de Fransestraat en een busbedrijf beginnen. Zie artikel “De autobusdiensten van Den Braven en Bouter” elders in dit blad.

◀ De voormalige smederij van Van Merkerk te Leerbroek (foto Rijksdienst Cultureel Erfgoed 1986).

Johannes van Merkerk

De nieuwe smid in de Peperstraat is een telg uit een oud smedengeslacht. Hij is een zoon van Hendrik van Merkerk, smid te Nieuwpoort en Teuntje de Ruiters. Hannes de Smid, zoals Johannes werd genoemd, is geboren te Nieuwpoort op 31 maart 1893. Op 12 augustus 1920 trouwt hij te Langerak met de aldaar geboren Annigje Maat. Op 1 oktober 1920 vestigen zij zich in de smederij in de Peperstraat. Zoals gezegd waren de Van Merkerk's – soms ook

van Meerkerk genaamd – een echt geslacht van smeden. Er is een ononderbroken keten van tien generaties die is begonnen in 1599 met Jan Willemszoon, die omstreeks 1599 in Meerkerk werd geboren tot de smid Hendrik van Merkerk, die in 1940 werd geboren in Schoonrewoerd en daar als laatste smid van de familie het smidsvuur in 1992 doofde. Zij hebben als smid gewerkt op meerdere plaatsen in deze regio maar vooral in Leerbroek. Daar zijn gedurende meer dan 200 jaar verschillende generaties Van Me(e)rkerk als smid actief geweest. Het begint met Govert Ariese van Meerkerk (1712-1784, ook in Vianen actief) en gaat verder met Johannes (1753-1830), Govert (1784-1842), Hendrik (1791-1865, de eerste Van Merkerk), Johannis (1828-1907, ook in Nieuwpoort smid geweest), Hendrik (1861-1923), Johannis (1878-1957). Ruim twee eeuwen een Van M(e)erkerk als smid in Leerbroek. De oude smederij in Leerbroek, die zwaar in verval was geraakt, is enkele jaren geleden opgeknapt en tot woonhuis omgevormd.

▲ Gezin van Johannes van Merkerk en Annigje Maat (Bron: Ben van Donselaar). Gezien de vele bloemen lijkt het of er een bijzondere feestdag wordt gevierd: (25 jaar (augustus 1945) of 30 jaar (augustus 1950) getrouwd of een bijzondere verjaardag van Johannes of Annigje?